

A SERDÜLŐ TANULÓK PÁLYAISMERETÉT ÉS ÖNISMERETÉT ALAKÍTÓ TÉNYEZŐK

A pályaválasztás összetett, hosszan tartó folyamat, amely több egymással összefüggő szakaszra tagolható. Ezen belül különösen nagy figyelmet érdemel a serdülőkori, a személyiség fokozódó önállósodásának időszaka. Ebben a fejlődési periódusban a személyiség szocializálódásának egyik mutatója a pályaválasztási érettség összetevőinek kialakulása és tartalmi gazdagodása, az elképzelések egyre tudatosabb megjelenése, a különböző orientációs irányok mérlegelése és az elhatározás kialakításának előkészítése.¹

Ezen orientációs szakasz komplex problémakörén belül a következő két egymással összefüggő kérdést vizsgáltuk: 1. a tanulók pályaismeretének és önismeretének meghatározása, 2. kísérlet a pályaismeret és az önismeret alakító tényezők megismerésére és elemzésére, továbbá azok fejlesztésére, mert a jelenlegi hasznos kezdeményezések sem elegendők arra, hogy a mai tanulóifjúság kellő pályaválasztási előkészítést kapjon.²

A tényanyag összegyűjtéséhez a következő vizsgálati módszereket alkalmaztuk:

- a. Kérdőív a pályaorientáció és a pályaismeret, önismeret feltárására.
- b. Megfigyelés tanítási órákon és a pályaválasztási témájú osztályfőnöki órákon.
- c. Egyéni és csoportos beszélgetések a tanulókkal.
- d. Az iskolai dokumentáció tanulmányozása.

A vizsgálat kereteit a reprezentatív mintavétel szabályai szerint határozzuk meg. Populációnkat (800 fő) több szempont (települések jellege; tanulócsoportok száma; szaktanár-ellátottság) együttes figyelembevételével sorsoltuk ki. A vizsgálatunkat egy megye kiválasztott általános iskoláiban végeztük el. Kísérletünk során az adatfelvételeket VII. osztályban kezdtük és VIII. osztályban folytattuk, s így két tanéven keresztül kapcsolatban voltunk a tanulókkal. A nemek közötti megoszlás aránya: 51,2% leány, 48,8% fiú. A vizsgálatba bevont tanulók egyharmada városban vagy város közelében, a többi falun, illetőleg tanyai körzeti iskolában tanul.

A pályaorientáció főbb tendenciái

A pályaismeret, az önismeret és az ezeket alakító tényezők értékelését és a fejlesztés lehetőségének elemzését megelőzően szükségesnek véljük a tanulók orientációs irányulásának részletes bemutatását.

¹ Völgyesy Pál: A személyiség szerepe a pályaválasztásban, különös tekintettel a munkára nevelésre, társadalmi hatásokra, kollégiumban nevelkedő fiataloknál. (Kandidátusi disszertáció) Kézirat. Bp. 1972.

² Rókusfalvy Pál: Pályaválasztás, pályaválasztási érettség. Bp. 1969. 280.

Az adatainkból egyértelműen kitűnik, hogy a hetedikes tanulókat élenként foglalkoztatja pályaválasztásuk kérdése. Ez az érdeklődés természetesen különböző intenzitást és megalapozottságot mutat, de túlnyomó többségnél körvonalaiiban kirajzolódik a választott pálya, s ez az orientáció irányának határozottságára enged következtetni.

1. táblázat
A tanulók és a szülők választása

A tanuló és a szülő választása	Fő	%
megegyezik	617	77,1
nem egyezik meg	138	17,3
nem választott	45	5,6
összesen	800	100,-

A vizsgált tanulók összesen 97-féle foglalkozást jelöltek meg felmérésünk alkalmával. Ez első látásra nagyon széles körű és változatos pályakívánság-sorozatnak tűnik. Ugyanakkor az egyéni elképzelések és a népgazdasági lehetőségek jelentős mértékben eltérnek. Éppen ezért hárul a pályaorientálásra óriási feladat, mivel hosszabb távon speciális módszerekkel a különféle ellentmondások feloldhatók, vagy legalábbis a minimálisra csökkenthetők a tényleges pályaválasztás időszakára. Ezt pedig úgy lehet igazán eredményesen megoldani, ha a tanulókra lebontva elvégezzük az egyes tanulói pályaválasztások realitásértékének a meghatározását és ennek megfelelő pályaorientálást folytatunk.³

A tanulók által VII. osztályban választott *elsődleges* pályák között a divatos szakmák csoportja az országos átlag mellett részben helyi mutatókkal is jelentkezik (autószerelő, női fodrász, kozmetikus, szobafestő-mázoló, kereskedő). Ugyanakkor a vizsgált területen is változik bizonyos időszakon át a legnépszerűbb foglalkozások köre és struktúrája, amit mindenkor messzemenőkéig figyelembe kell venni a fiatalok pályaorientálásánál.

A serdülő tanulók *másodlagos* pályaválasztása sokkal realisabb, mint az elsődleges pályák megjelölése, mivel a második helyen megjelöltek között jóval nagyobb számban fordulnak elő fizikai munkát igénylő foglalkozások, illetve kisebb mértékben kvalifikált pályák.⁴

Vizsgálatunk folyamán megtudtuk, hogy a tanulók és szüleik pályaválasztási elképzelése 17,3%-ban nem egyezik meg (1. táblázat).

Ez azt mutatja, hogy a pedagógusok fő feladata sokszor a családon belüli választási összhang megteremtése, mivel az eredményes pályaválasztás a szülői és a tanulói elképzelések összeegyeztetése nélkül ritkán biztosítható.

³ Zakar András: A serdülő tanulók pályaorientációjának pedagógiai vizsgálata. Pedagógiai Szemle, 1975. 2. sz. 122–131.

⁴ Zakar András: Az általános iskolai tanulók pályaeérdeklődésének alakulása az orientáció időszakában. Művelődésügyünk, 1974. 22. sz. 29–32.

Az általános iskolai tanulók pályaismerete

A helyes pályaválasztási döntés létrejöttéhez a fiataloknak viszonylag széles körű elemi pályaismerettel, továbbá egyes pályákról sokoldalú és elmélyült ismeretekkel kell rendelkezniük. Azt is tudniuk kell ezenkívül, hogy milyen munkafeladatok megoldásával telik el a dolgozó munkaideje, illetve tisztában kell lenniük a választott pályán (vagy pályákon) dolgozó emberrel szemben támasztott pályakövetelményekkel is. Ezenkívül tudni kell még a választott pályáról a helyi elhelyezkedési lehetőségeket is, illetve azt, hogy a teljes értékű szakmai működéshez milyen szakképzettséget szükséges megszerezni.⁵

2. táblázat

A tanulók pályatevékenység-ismerete

pályatevékenység	%
A tanuló nem választott	13,4
a pálya lényegétől független tevékenységet említ	12,6
a válasz szakmai szempontból általános	33,7
a szakma lényegét alkotó egyetlen tevékenységet említ	28,9
a pályához szervesen hozzátartozó tevékenységcsoportot határoz meg	11,4
összesen	100,—

A tanulók pályaismeretét az említett szempontok alapján vizsgáltuk meg és értékeltük. Az elemi pályaismeret tanulóinknál az országos átlagnak megfelel, mivel az általuk felsorolt pályák száma 15–26 között mozgott. Vizsgálatunkból az derül ki, hogy a lányok és a fiúk elemi pályaismerete azonos, eltérően a hasonló korábbi vizsgálati eredményektől.

A pályák egyszerű megnevezése, felsorolása tulajdonképpen még nem jelent pályaismeretet. Ezért megvizsgáltuk részletesen a tanulók pályatevékenység- és pályakövetelmény-ismeretét. Munkánk során a *Rókusfalvy*-féle módszert alkalmaztuk.

A tanulói válaszok értékelésének szempontjai ezek szerint: 1. a pálya szempontjából valóban lényeges tevékenységformát tartalmazza és 2. e tevékenységformák felsorolása viszonylag differenciált legyen⁶:

Vizsgálati eredményeink alapján a tanulók 40%-ának van csak elfogadható pályaismerete, mivel a többiek vagy lényegtelen és általános válaszokat adtak, vagy nem is válaszoltak kérdésünkre (2. táblázat).

⁵ *Rókusfalvy* i.m.

⁶ *Rókusfalvy* Pál, 1966: A pályaválasztó fiatalok pályaismerete. Magyar Pedagógia, 1966. 1. sz. 17–35.

3. táblázat

A tanulók pályakövetelmény-ismerete

pályakövetelmények	%
a tanuló nem válaszolt	24,2
differenciálatlan, általános válasz	16,3
kevésbé differenciált válasz, iskolai tevékenységhez tapad	26,4
kevésbé differenciált válasz, de az iskolai követelményeken túl egyéb elemeket is tartalmaz	19,7
minden szempontból differenciált válasz	13,4
összesen	100,-

E tekintetben – ellentétben az elemi pályaismerettel – a leányok nagyobb, részletesebb pályaismerettel rendelkeznek, mint a fiúk. Ugyanakkor a fiúk egy része reális pályaleírást készített, a pályatevékenység leglényegesebb elemeit ragadta meg.

A pályaismeret másik mutatója *a tanulók pályakövetelmény-ismeretének a szintje*. A szakirodalomban többen hangsúlyozzák a választott pálya követelményeinek szükséges ismeretét a tanulók részéről.

A tanulói pályakövetelmény-ismeretet tulajdonképpen az önismerettel kapcsolhatjuk egybe, mert „a pályafelvilágosítás csak akkor eredményes igazán, ha a tanulóban megfelelő intenzitású és irányú önkritikai folyamatokat és aktív alkalmazkodási tevékenységet indít el”.⁷

A tanulók által leírt pályakövetelmények értékelésének szempontjai: a válaszok differenciáltsága; a szakmai lényeg megragadása; „a szakmai lényeg alkalmazása a személyi követelmények megfogalmazásában”.⁸

Vizsgálati eredményünk azt bizonyítja, hogy a tanulók többségének (kb. 80%-a) tájékozottsága a választott pálya követelményét illetően differenciálatlan, hiányos és egyoldalú. E területen sokkal nagyobb nehézségek vannak, és jóval több feladat vár megoldásra, mint a pályatevékenység ismeret fejlesztésében (3. táblázat).

A tanulók pályakövetelmény-ismeretét nemenként vizsgálva szintén nem tapasztalunk nagy eltéréseket a fiúk és a leányok között, ellentétben a korábbi hasonló vizsgálatok eredményeivel (3. táblázat).

A tanulók pályaeérdeklődését és a pályakövetelmény-ismeretét egybevetve a következőket állapíthatjuk meg: *a pályakövetelményeket azok tudták megfelelően meghatározni, akiknek a pályaleírása is differenciált. Ezt fontos tudnunk, bár „a differenciált pályaleírás ugyan szükséges, de nem elégséges feltétele a tanulók életkorának megfelelő teljes és pontos pályakövetelmény meghatározásának”.⁹*

⁷ Csirszka János: Pályalelektan. Bp. 1966. 271.

⁸ Rókusfalvy: Pályaválasztás . . .

⁹ Rókusfalvy: A pályaválasztó fiatalok . . .

A pályakövetelmények felmérése során megállapítottuk, hogy a tanulók aktuális pályaismerete hiányos és differenciálatlan. Így a tanulók pályaismeretének bővítését csak komplex pályaismertetéssel lehet megvalósítani.¹⁰

A hiányos tanulói pályaismeret-fejlesztést elsősorban a pedagógusoknak kell közvetlen és közvetett módon elősegíteni (üzemlátogatások, kirándulások, szakmai gyakorlatok, tapasztalatcserék, szakkörök, nyári munkavállalás stb.).

A serdülők önismerete

Az általános iskolai tanulók pályaismeretének vizsgálata után elemeztük a serdülő fiatalok önismeretét, mivel a megalapozott pályaválasztáshoz a megfelelő pályaismereten kívül reális önismeretre is szükség van.

Az önértékelés kérdését a pedagógiában és a pszichológiában többen vizsgálták a pályaválasztás szempontjából.

A pályaválasztási önismeret a különböző tevékenységek sorozatában alakul ki. „Forrásai: 1. saját élményvilágunk tudatosítása, 2. környezetünk, a másik ember magatartásunkra adott reakcióinak tárgyilagosan önvonatköztatott értelmezése és legfőképpen 3. az élet valamennyi területén elért – a szó tág értelmében vett – teljesítményünk reális értékelése”¹¹

A tanulók pályaválasztási felkészülésével összefüggő önismereti kérdések széles spektrumra terjednek ki. A teljesség igénye nélkül a következő önismereti paramétereket jelölhetjük meg:

- egészségi állapot
- az értelmi működés teljesítmény-szintje
- a különböző tanulmányi és munkatevékenységekben megmutatkozó tulajdonságok
- az igények színvonala
- a szakköri tevékenység kiválasztása

Munkánk során egyetlen módszer alapján próbáltuk meghatározni a tanulói önismeretet. Dolgozatot írtunk osztályfőnöki óra keretében a vizsgált fiatalokkal, hogy milyen képességeik és tulajdonságaik alapján alkalmasak vagy alkalmatlanok – megítélésük szerint – a választott pályára.

Az összegyűjtött tényanyag empirikus elemzése során többféle szempontot vettünk figyelembe az adatok csoportosításához. Így a válaszok differenciáltsága, terjedelme és a választott pályával való adekvát megfelelése alapján rögzítettük az egyes összetevőket (4. táblázat).

A tanulók válaszaiból kitűnik, hogy *cselekvések*, továbbá a *belső tulajdonságok* alapján tartják leginkább magukat alkalmasnak arra, hogy a választott pályán dolgozhassanak. Ugyanakkor a különféle *viszonyulások* és *kapcsolatok*, valamint a *külső tulajdonságok* már lényegesen kisebb szerepet játszanak e tekintetben.

¹⁰ Zakar András: Adalékok a serdülő tanulók pályaaorientációjának pedagógiai elemzéséhez. (Bölcsészdoktori értekezés) Kézirat. Szeged, 1973. 155.o.

¹¹ Rókuszfalvy Pál: A pályaválasztó fiatalok önismerete. Pedagógiai Szemle, 1966. 1. sz. 17–35.

4. táblázat

A tanulók önismerete

A dolgozatok tartalmi körei	%
külső tulajdonságok	35,1
belső tulajdonságok	41,2
viszonyulások-kapcsolatok	28,3
cselekvések	55,7
érdeklődési kör alapján	37,6

A tanulók önismereti dolgozatainak elemzése alapján néhány általános megállapítást fogalmazhatunk meg:

– A 12–14 éves tanulók önmagukról általánosságban önálló véleménnyel rendelkeznek.

– Az a legszembetűnőbb a dolgozatokban, hogy a serdülők viszonyítási alapot keresnek, és sokszor hivatkoznak külső véleményére gondolataik megfogalmazásában.

– Ugyanakkor a tanulók kevésbé élnek a differenciált önjellemzéssel. Mindez rendkívül leegyszerűsíti, egysíkúvá teszi az általános iskolai tanulók pályaválasztási önismeretének optimális lehetőségét.

Az általános iskolai tanulók által írt önismereti dolgozatokat három csoportba oszthatjuk:

Differenciált, részletes, a pályakövetelményeknek megfelelő	8,5%
Kevésbé differenciált, közepes terjedelmű, a pályakövetelményeknek részben megfelelő	47,2%
Tartalmi és formai szempontból differenciálatlan, a pályakövetelményeket alig vagy egyáltalán nem tartalmazza	44,3%

A serdülő tanulók önismeretének általános értékelése után idézünk néhány dolgozatot:

1.G. *András*: 13 éves, lakhely: nagyváros, pályaválasztási szándék: gépkocsivezető.

„Én se jó, se rossz tanuló nem vagyok. Nem félek a gyerekektől, és veszekedni is szoktam, ami természetesen nem helyes. Ilyen vagyok én!”

2.K. *Katalin*: 14 éves, lakhely: kisváros, pályaválasztási szándék: védőnő.

„Kiskőrösön születtem. Szüleim négyéves koromban irattak be az óvodába. Nagyon szerettem óvodába járni. Több alkalommal kaptam el különféle járványos megbetegedéseket, azóta egészségileg érzékenyebb lettem. Eleinte jeles, később gyengébb lett a tanulmányi átlagom. Legkedvesebb tantárgyaim: testnevelés, gyakorlati foglalkozás és a történelem. Nagyon szeretem a pajtásaimat (kivéve néhányat) és a kisgyerekeket. Szeretem a közösséget és kellemetlenül érzem magamat egyedül. Egészségügyi szakközépiskolában szeretnék továbbtanulni. Tehát ilyen vagyok!”

3.M. *Veronika* 14 éves, lakhely: falu pályaválasztási szándék: riporter.

„Az ember elfogult, ha saját magáról kell írnia, de azért megpróbálom leírni milyen is vagyok én.

Ami egy iskolásnál nagyon fontos, a tanulás, ott nem tartozom a legjobbak közé. Arra törekszem mégis, hogy társaim barátkozzanak velem. Általában mindenkivel szívesen beszélgetek, hamar kötök barátságot. Ilyen a természetem. Egy helyben ülni nem szeretek. A vidámságot, a változatosságot kedvelem. Éppen emiatt választottam a *riporter* foglalkozást. Az elhatározásom nem mindenkinek tetszik, kapkodónak és szeleburdinak gondolnak. Ez persze nem így van teljesen. Ha valaki a gondját rám bizza, beszél róluk, mindent megteszek, hogy segítek a megoldásukban. Ezt nem kell mindig komoly ábrázattal csinálni. Attól még lehet tartalmas ember valaki, ha vidám.

Arról is írok, ha a riporterségről le kell mondanom, mert az előfordulhat. Akkor más szakmát választok. Elsősorban olyant, ahol mozoghatok, emberekkel foglalkozhatok. – Így röviden és dióhéjban ez vagyok én!”

A fogalmazások bemutatásával a dolgozatok minőségére kívántunk utalni.

A tanulók írásainak differenciáltsági foka, adatbősége a személyiség érettségének mutatója, illetve az életkori sajátosságokon túl az egyéni profil megrajzolásának biztos eszköze.

A serdülőkkel íratott önismereti dolgozatot mint módszert is szükséges értékelni. A személyiség sajátosságaira lehet következtetni abból, hogy a tanuló szívesen és részletesen ír magáról, vagy egy-két egyszerű mondattal válaszol a feltett kérdésre.

A tanulók pályaismeretére és önismeretére ható tényezők

A pályaismeret és az önismeret fokozatosan alakul ki. Különbő hatások befolyásolják az egyes pályákról és önmagukról alkotott nézetünket. Egész életünk folyamán (születésünk óta fogva) ismereteket szerzünk sokféle foglalkozásról és természetesen a pályákhoz viszonyítva önmagunkról is.¹²

Munkánk során kérdőíves felmérés alapján megkérdeztük a tanulóktól, hogy pályaismeretüket milyen tényezők befolyásolták. Elsősorban az érdekelt bennünket, hogy a tanulók kiktől szerzik a pályákra vonatkozó információikat, másrészt az ismeretszerzés módját, illetve a tanulók részvételének jellegét próbáltuk meghatározni a pályaismeret-bővítés folyamatában (6. táblázat).

A *család* primátusa a pályaismeret fejlesztésében egyértelmű. Természetesen a családon belül is a szülői hatás a legerősebb, azután következnek a testvérek és a rokonok hatásai. Talán kivételt képeznek a felnőtt testvérek, akiknek még a szülőket is meghaladó szerepük van a fiatalabb testvéreik pályaismeretének formálásában. Viszont a hasonló és közel egykorú testvérek pályaválasztási hatása már lényegesen gyengébb.

A serdülőkorban a gyermek érzelmiileg még nagyon kötődik a legszűkebb környezetéhez, a családdhoz. A pubertás az a kor, amelyben megindulnak azok a folyamatok, melyek ezt a kört kiterjesztik, minőségileg átalakítják.¹³ A pályaaorientációs időszak viszont e hosszantartó folyamat kezdetén található, ezért a serdülőkori pályaválasztásban speciális feladatok megoldása látszik szükségesnek, különös tekintettel a pályaismeret fejlesztésére.

Vizsgálatunk során elemeztük a *barátok*, a *hasonló korúak* egymás pályaismeretére gyakorolt hatását is. Nagyon összetett kérdés a serdülőkori barát pályaválasztási hatása. Az a véleményünk, hogy a baráti kör pályaválasztási szempontból csak egy keret és annak tartalma meglehetősen hiányos és spontán. E kortársi hatások óriási lehetőséget rejtenek magukban az egyéb pozitív beavatkozási formák mellett, amelyeket feltétlenül ki kell használni a tanulók minél eredményesebb pályaválasztási előkészítésének érdekében.

¹² Willi Khurt: Grundfragen der Berufswahlvorbereitung der Schuljugend. Pädagogik, 1975. Beiheft 2.

¹³ Adolf Kossakowski, 1976: Psychologische Aspekte der allseitig entwickelten sozialistischen Persönlichkeit. Pädagogik, 1976. 2. sz. 151–168.

6. táblázat

A pályaismeretet befolyásoló hatások

Hatások	%
Család	42,30
Barát	28,5
Iskola	8,1
Hírközlés	35,8
Egyéb	26,1

A tömegkommunikációs eszközök problémakörének jelentőségét, de még inkább nagy lehetőségét kell hangsúlyozni. Különösen a közelmúltban nőtt meg a hírközlés szerepe a pályaválasztási tanácsadásban, ezen belül mindenek előtt a pályaismeret fejlesztésében. A tömegkommunikáció hatását talán a családi hatással kapcsolhatjuk össze leginkább, mivel a tanulókat ezen információk a különböző hírközlési eszközökön keresztül főként a családon belül éri. A tömegkommunikáció pályaválasztási feladata, hogy több lehetőséget teremtsen a pályaválasztás minden területének a propagálására, elsősorban a tanulóifjúság pályaismeretét bővitse.

A család után a legtöbb időt az iskolában töltik el a tanulók. Joggal elvárhatnánk azt, hogy a tanulók pályaismeretének alakításában az iskola döntő súllyal szerepeljen. Ez csak részben van így, mivel az iskola ma még nem minden területen irányítja meghatározó módon a serdülők pályaválasztását.¹⁴ A tanulók rangsorolása alapján az iskolai pályaválasztási hatás gyenge. A tanulói szubjektivitáson túl az indirekt iskolai pályaválasztási tevékenység folytán bizonyos fokig irreálisak a vizsgálati eredményeink. A pályaismeret fejlesztésében egyébként a közvetett iskolai hatás nagyon eredményes, amit célszerű alkalmazni.

Az egyéb pályaismeretet befolyásoló hatás nem gyakori, különösen első helyen szerepel kis számban a tanulók válaszaiban.

Egyik korábbi munkánk alapján¹⁵ megkérdeztük a tanulóktól, hogy milyen élmény hatására alakult ki a jelenlegi pályaismeretük. A kapott válaszokból kitűnik, hogy az olvasásnak nincs nagy hatása e korban a pályaismeret alakulására. Ennek a magyarázatát talán abban kereshetjük, hogy a szemléletesebb dolgok sokkal jobban megragadják a serdülőket. Nyilván ez az oka annak is, hogy a tv-nek, mozinak a hatása nagyobb, mint az olvasásé.

A vizsgálati eredmények alapján megállapíthatjuk, hogy a *verbális információ a leggyakoribb a pályaismeretet kialakító élmények között serdülőkorban*. Ezek közül is főként a közvetlen családtagoktól kapott szóbeli információ a legjelentősebb. *A közvetlen megfigyelést viszont jelentősebbnek értékeljük a szóbeli értesülésnél*. Tapasztalás, közvetlen megfigyelés útján lehet sokoldalúan megismerni egy pályát, az ott dolgozó ember munkatevékenységét. A közvetlenül tapasztalt és megismert pálya alapján történt el-

¹⁴ Rókusfalvy: Pályaválasztás . . .

¹⁵ Zakar András: Motive und Gestaltungsfaktoren der Berufswahl in der Pubertätszeit. (Szerkesztés alatt)

határozás sokkal reálisabb, mint a verbális információ vagy az audiovizuális értesülés által kialakított pályairányulás.

Nem tartjuk kielégítőnek, hogy csak minden ötödik tanuló pályaismerete épül közvetlen megfigyelésre. Ezért az egyes foglalkozások közvetlen megfigyelésére és megismerésére nevelés egyaránt fontos iskolai és családi feladat.

Pályaválasztási szempontból a legjobb alkalom *a konkrét munkafolyamatban való aktív részvétel*. Tanulóink viszonylag kis hányada (8,5%) volt csak abban a szerencsés helyzetben, hogy saját maga vett részt a munkában, mintegy előre kipróbálta azt. Nyilvánvalóan a 14 éves kor előtt igen korlátozott a tanulók munkavégzési lehetősége, de ezen meghatározott adottságok kihasználtsága korántsem kielégítő.

Minden negyedik tanuló nem tudta meghatározni, hogy milyen élmények befolyásolták pályaismeretének kialakításában. Ők többnyire általános válaszokat adtak. Hogy ezek mögött milyen kötődések rejtőznek, nem tudtuk teljes egészében feltárni, csak részleges eredményeink vannak e területen. Úgy tűnik, hogy e tanulóknál a szimpátia mellett nincs egyéb meghatározott élmény: a passzív ismerkedésen kívül nem jutottak közelebb az elképzelt pályához, és így arról vajmi keveset tudnak.

A pályaismeret mellett a pályaválasztási érettségre nevelés másik leglényegesebb összetevője *az önismeret*. Az önismeret kialakítása pályaválasztási szempontból lényegesen komplexebb kérdéskör, mint a pályaismeret fejlesztése. A személyiség szocializációja során bonyolult mechanizmusok alakítják ki az önmagunkról alkotott nézeteinket.¹⁶ Ugyanakkor reális pályaválasztási önismeret az aktuális pálya bizonyos fokú ismerete nélkül elképzelhetetlen, tehát e komponensek feltételezik egymást és kölcsönhatásban állnak egymással.

Az önismeret kialakítását befolyásolja azon személyek véleménye is, akikkel a tanuló legközvetlenebb kapcsolatban áll. E csoport tagjainak a véleménye természetesen alakítja a serdülők önismeretét, továbbá orientálja a tanulókat a pálya, a továbbtanulási irány megválasztásában.¹⁷

Ezért mértük fel közvetett formában *a tanulók szűkebb környezetét jelentő csoportba tartozók megítélését*.

A serdülők által adott válaszok természetesen nem minden esetben felelnek meg a valóságnak, nem egészen reálisak, mégpedig a tanulói szubjektivitás miatt. Mindezek ellenére a tanulók válaszai lényeges jelzések a pályaválasztási problémákról, ezen belül az önismeret kialakítására gyakorolt hatásuk specifikumairól.¹⁸

Vizsgálataink alapján azt tapasztaltuk, hogy az *anyák* ismerik legjobban gyermekük pályaválasztását. Szinte alig fordul elő, hogy ne törődjenek gyermekük választásával, vagy elleneznék azt. Így természetesen az önismeret kialakításának folyamatában az anyák

¹⁶ Duró Lajos–Zakar András: Untersuchung über die Arbeitseinstellung bei ungarischen Oberschülern. Bericht über die 2. Wissenschaftliche Arbeitstagung . . . 1975. 153–156.

¹⁷ Havas Ottóné: A pályaválasztási tanácsadás néhány pszichológiai problémája. Pedagógiai Szemle, 1964. II. sz. 1019–1040.

¹⁸ Gottfried Petri–Harald Seidl, 1975: Untersuchungen zur Motivation der Studien- und Berufswahl der Maturanten. Beiträge zur pädagogischen Psychologie der Schriftenreihe „Schule und Beruf“, Heft 466–474. Wien, 1975. 135.

megkülönböztetett helyet foglalnak el, ugyanakkor az *apák* lényegesen passzívabb szerepet töltenek be e tekintetben.¹⁹

A tanulók egyoldalúan ítélik meg az *osztályfőnökök* tevékenységét az önismeret kialakításában. E kérdésünkre a tanulók egynegyede nem válaszolt, ötöd része pedig a teljes tanári passzivitást hangsúlyozta. Ez azt is jelzi, hogy az iskolai pályaválasztási előkészítő tevékenység ezirányú feladatainak színvonalát javítani kell akkor is, ha a serdülők szubjektivitásán túl figyelembe vesszük a közvetett iskolai hatást. A *barátok* viszont sokkal többet tudnak egymás pályaválasztási elképzeléséről, mint amit az osztályfőnök ismer. Ugyanakkor más összefüggésben meggyőződünk arról, hogy a barátok kevésbé törődnek egymás pályaválasztásával a megfelelő tájékozottság ellenére. Így a serdülő fiatalok önismeretük formálásában pályaválasztási aspektusból csak részleges hatással vannak egymásra.

Az általános iskolai tanulók pályaválasztási önismeretét különböző módon befolyásolják az egyes személyek, mégpedig elsősorban a gyermek pályaválasztási elképzelésének a megítélésével. Az ez irányú családi hatás megoszlik, az apák pályaválasztási szerepe a családon belül másodlagos. Az osztályfőnökök érdeklődése tanítványaik pályaválasztása iránt nem kielégítő. A kortársak sem mutatnak részletes tartalmi érdeklődést egymás pályaválasztási szándékai iránt.

A vizsgálati eredmények összegezése

A vizsgálati eredmények alapján megállapíthatjuk, hogy a nevelésszociológiai feltételek jelentős mértékben alakítják az általános iskolai tanulók pályaismeretét és önismeretét – ezáltal pályaeorientációjuk általános irányát. Az egyes szociológiai tényezők közvetve hatnak a pályaismeret-önismeret relációjában, ugyanakkor ezen hatások alapvetően meghatározók már az orientáció szintjén is.

A serdülő tanulók pályaismeretéről elmondhatjuk, hogy az átlagos elemi pályaismereten túl pályaleírásaik mintegy 40%-ban tartalmaznak lényeges, a pályára specifikusan jellemző elemeket. A pályatevékenység-ismeret nemenként és iskolánként jelentős eltéréseket jelez.

A pályakövetelmény-ismeret pedig közel 80%-ban differenciálatlan és általános serdülőkorban. A pályakövetelményeket azok tudták elfogadhatóan meghatározni, akiknek a pályatevékenység-ismerete is megfelelően differenciált.

A tanulók aktuális pályaismerete tehát rendkívül különböző, a pályatevékenység és pályakövetelmény-ismeret alkalmazásának képessége nagyon változó.

A serdülőkkel íratott dolgozatok alapján elmondhatjuk, hogy fiataljaink megközelítően 10%-ban rendelkeznek differenciált, részletes és a pályakövetelményeknek megfelelő önismerettel.

A tanulók válasza szerint a családi hatás a meghatározó a pályaismeret és az önismeret formálásában. Az általános iskolai tanulók pályaválasztási tájékozódásának fő formája a

¹⁹ Duró Lajos–Zakar András: A serdülő korú tanulók munkához való beállítódásának pszichológiai vizsgálata. (Szerkesztés alatt)

verbális információ. A tájékoztatás minden formája fejlesztésre szorul a pályaismeretre és önismeretre nevelés érdekében, különösen a választott pálya cselekvő tevékenységben történő kipróbálását kell szorgalmazni.

Az önismeretet alakító tényezők egyik formája a tanulói pályaaorientációs elképzelések véleményezése. A szülők (anya-apa), osztályfőnök és a barát szerepe e tekintetben rendkívül jelentős, ugyanakkor e hatások differenciáltan, komplex módon jelentkeznek.

Véleményünk szerint a serdülőkori pályaaorientáció egyik legfőbb feladata a pályaismerettel összehangolt megfelelő önismeret kialakítása, továbbá a pályaismeretet-önismeretet befolyásoló tényezők hatásainak az irányítása a megalapozott és reális pályaválasztási döntés előkészítése érdekében.